

Отримано: 27 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2019 р.

e-mail: ruslana-padalka@i.ua

ovkolgan@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-68-71

Падалка Р. М., Колган О. В. Художній образ-персонаж як фундаментальна категорія літературознавства (за романом Анатолія Федя «В дорозі»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 68–71.

УДК 821.161.2-31Федь.08:81>373.23

Падалка Руслана Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

Колган Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ-ПЕРСОНАЖ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА (ЗА РОМАНОМ АНАТОЛІЯ ФЕДЯ «В ДОРОЗІ»)

Дослідження функціонально-стилістичних особливостей антропонімії в художньому тексті – одна з найважливіших проблем не лише сучасної української ономастики, а й один з аспектів вивчення авторського погляду в художньому тексті, де номінації персонажа виконують функції, що виходять за межі категоріального граматичного значення цих класів слів, а отже, беруть участь у формуванні смислового аспекту тексту. Ми простежимо основні віхи в історії вивчення антропоніміки в лінгвістиці; дослідимо етимологію деяких власних імен особових мови; розглянемо деякі значення власних імен, що постають як стилістичні й експресивні засоби в художній прозі; систематизуємо ономастичний матеріал твору А. Федя.

Ключові слова: антропонім, лексема, тематична група, прізвище, словесний образ.

Ruslana Padalka,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»

Olena Kolhan,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University»

AN ARTISTIC IMAGE OF A CHARACTER AS A FUNDAMENTAL CATEGORY OF LITERATURE STUDIES (ACCORDING TO THE NOVEL BY ANATOLY FED “ON THE WAY”)

The study of the functional and stylistic peculiarities of anthroponomy in a literary text is one of the most important problems not only in modern Ukrainian onomastics, but also one of the aspects of studying the author's view in a literary text, where character nominations perform functions that go beyond the categorical grammatical meaning of these classes of words, and therefore, participate in the formation of the semantic aspect of the text. We will follow the major milestones in the history of the study of anthroponomy in linguistics, examine the etymology of some personal names, consider some of the meanings of names that stand as stylistic and expressive means in prose, and systematize onomastic material of the work by A. Fed.

Cultural studies scholars and fine art experts often analyze metaphors. In particular, they study metaphors in fiction. They regard metaphors as literary language phenomenon from the point of literary criticism and linguistics. They study etymological concept of metaphors and their connection to myths. It seems appropriate to consider the metaphor through the prism of cognitive linguistics. Cognitive theory is the study of mental information that is information stored in the mental lexicon in the brain that makes the basis of human consciousness. In modern linguistics there is a tendency to consider the word as a complex structure and a multi-layer complex.

The topicality of the research is substantiated by the increased interest in the study of anthroponomy in terms of language and culture communication. All proper names have meaning of objectivity, that is the part of their contents (denotation) is a kind of notification of the existence of an object (or the essence of what we envision as an object). The most proper names denote a class of objects, including one object stands out. Proper names, denoting an individual object, fix in their meaning a definite deal to call this object in a definite way.

Key words: anthroponomy, lexeme, subject group, surname, verbal image.

Актуальність дослідження. Одним із найпотужніших джерел українського постмодернізму є мова художнього твору. Антропоніми в художньому творі відіграють роль не лише певного визначника того чи того методу або жанру, а й часто є потужним характерологічним засобом. Українські прізвища досліджуваного регіону характеризуються різноманіттям і багатством словотвірних типів чи моделей. Багато промовистих імен трапляється в літературних доробках письменника-земляка Анатолія Федя. Запозичуючи імена з інших літературних творів, уводячи у власний твір вигадані антропоніми та імена реально наявних людей (у разі автобіографічного роману), іноді письменники так натякають на їхнє «первинне» значення, але подають їх у власній, «вторинній» інтерпретації. Попри те, що в дослідженні роману А. Федя ми спиралися на аналіз окремого, показового твору, а не низки творів, є підстави стверджувати, що в межах постмодерністського напрямку в романі співіснують два типи образів-персонажів: імітаційний (симулятивний) та креативний.

В останні десятиліття вітчизняних учених цікавлять питання становлення регіональної антропонімії. Тільки введення в науковий обіг безлічі текстів різних територій нашої країни, що включають значну кількість особових імен та прізвищ, допоможе уявити реальну картину формування антропонімічної системи в цілому. Антропонімікон Слобожанщини пройшов довгий і складний шлях розвитку, проте лексеми, що стали прізвищами, функціонували в мові задовго до закріплення їх у ролі обов'язкових спадкових найменувань. Хто ж проживав на цій території, у чому причини міграційного руху на території Південної Слобожанщини? Так як прозоніми є частиною загальноукраїнського антропонімного атласу, то нам видаються ці-

кавим функціонально-міграційні процеси словотворчих формантів прізвищ конкретного регіону, навіть якщо це прозоніми.

Об'єктом дослідження є роман А. Федя «В дорозі».

Предмет дослідження – художні образи-персонажі роману.

Метою статті є встановлення функційних особливостей типів прозонімів роману «В дорозі».

Метою роботи зумовлені такі **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми;
- встановити структурні типи прозонімів;
- визначити найбільш продуктивні типи прозонімів та причини їх функціонування на локальній території.

Імена «героїв» творів регіональної художньої літератури частково теж є складовою загального атласу антропонімів Донецького краю, бо події роману розгортаються на теренах Слобідської України. «Якщо говорити про заселення Донбасу, то це був рух з двох чи навіть трьох напрямків. Із Заходу – суто українська колонізація. Зі Сходу – російська колонізація і з Півночі – переселення із засвоєних раніше районів Слобожанщини. Хоча це був український регіон, у ньому російська ідентичність і культура були дуже сильними» [5]. Навіть у розпал репресивної політики радянського керівництва у другій половині 30-их років минулого століття Донбас забезпечував притулок людям, яких влада вважала «політично неблагонадійними особами. Про те, що Донбас у 40-50-их роках минулого століття не заселявся переважно вихідцями із Росії, свідчать і дослідження, що їх проводив історик Микола Алфьоров. Він проаналізував процеси переселення на Донбас у повоєнні 1943-1951 роки. Залюднення Донбасу відбувалося досить швидко, проте все одно темпи не могли задовольнити потреб підприємств у робітниках [6].

«Дослідження функціонально-стилістичних особливостей антропонімії в художньому тексті – одна з найважливіших проблем не лише сучасної української ономастики, а й один з аспектів вивчення авторської точки зору в художньому тексті, де номінації персонажа «виконують функції, що виходять за межі категоріального граматичного значення цих класів слів і, таким чином, беруть участь у формуванні смислового аспекту тексту» [1, с. 310]. На відміну від імені в реальному житті, оніми в художньому творі семантично наповнені, бо окрім номінативної, доповнені характеристичною функцією.

Назар Соколівський живе в селі Визиралівка, молодий та ранній, тинь дитинного, наївного та безпосереднього, хвилює набагає на доросле, те у ньому, що випромінює чоло. Має кілька неглибоких зморшок на лобі, що не гармоніює з розовими губами, їх з усіх боків обтикав чорний пушок (борода й вуси), «Юнак античної краси» (приваблива зовнішність, непересячний розум аналітика і водночас романтика, душа біла, як скатертина) [2, с. 15], парубок високої статури, контури обличчя дещо округлі. На голові волосся не чорне, а русаве, ріденька борідка, має високий лоб, гострий ніс, нижня губа більш повна за верхню, народився у сім'ї українців, був рано долучений до фізичної праці, хоче стати ветеринаром [2, с. 31, 35]. Не мав музичної освіти, але це не стало на заваді протікання його життя у сфері музичних мотивів. Його душа була відкритою, чуттєво вразливою до музики вітру й дощу [2, с. 100]. Народився в часи злету українського Відродження [2, с. 105]. Невідомий поет, який бачить незриму висоту у кожній маленькій миті, вічність у безголосі чує. Поет у собі, усе, що робить руками і будує головою, – піднесене, поетизоване [2, с. 123]. Чесний і товкущий, допомагав мамі виробити норму трудоднів і в торгу тямущий [2, с. 140]. Назар ріс серед дорослих і зник поважати думку старших [2, с. 177]. Постійно в голові Назара спливає образ дівчини – Марти. В очах дідуся був чимось зовнішнім, так би мовити непрочитаною книгою з домашньої бібліотеки. Для батька син, крім усього іншого – насолода спілкування за гарно-молодою людиною, прекрасно-добрим громадянином, яким він тільки міг уявити своє чадо [2, с. 199]. Звиклий до нестатків і суворих заощаджень [2, с. 208]. Був розважливою дитиною – умів, як він сам думав, тримати язика за зубами [2, с. 253].

Марія Данилівна – учителька біології, красива, агроном у колгоспі, Кохана Назара, вчилася у Костянтинівському технікумі, а потім у Харкові, самостійна [2, с. 13–14]

Колька Свист – друг Назара, паровозний водій [2, с. 92]. Має багато спільного з дядьком Костею: обидва глибокі і обидва нещадно критикують існуючий лад і нікого з них за це ще не посадили. Машиніст паровоза із Визиралівки, родинним гніздом Соколівських. Він, як і вони, виріс з-під селянської стріхи. Вроджений оптиміст, хоча життя його добре перемалювало. Інколи нарікає на долю: вадю йому, шульзі, жити у праворучному світі. Та хмаринка зажури висить недовго у небі Кольки – швидко відганяється вродженим відчуттям безхмарного ліризму. Всюди, де б він не був – розпросторює світло [2, с. 123]. Справжній друг сім'ї. Особливою енергією виблискує його мова, якою розмовляє з матюком, по-вуличному, – з Ягоровною [2, с. 124]. Має зморшки, що розходяться від зовнішніх куточків очей. Вважає, що народжений для емоційної підзарядки українського люду [2, с. 125]. Виявився непоганим «філософським сучасником» «соціалістичної цивілізації». Разом з тим він був і залишився «історичним сучасником», тим, хто здатен поставити поточні події в історичний контекст [2, с. 188]. Колька Свист рідко балує правдою. У його голові завжди струменіє нетрадиційна думка [2, с. 245].

Батько Назара був хорошим учителем, пройшов усі фронти, інвалідом став за владу, зачісує хвост жеребчиком на конфермі. Ішов по життю, мов плугатар за плугом [2, с. 39]. Півтораногий конюх [2, с. 8]. Мав витончену шляхетність [2, с. 91]. Полюбляв філософствувати [2, с. 100]. Він сміло називав себе неупередженим свідком життя. Був справжнім оригіналом. «Якщо треба, ладен хоч завтра виступити в міжпланетарному суді про злочини організаторів життя на Землі проти людини і людяності». Були дивні претензії до людської природи [2, с. 166]. Батько по-справжньому любив музику і співав хорошо, грав на баяні не гірше. А з губної гармоніки видавав такі октави, у слухача з вуст виривалися слова пісні, а ноги несли в шал танцю. Вклав такий доробок духу у зростання сина, що стане не на одне покоління роду Соколівських [2, с. 167]. Мужнє лице з мудрими очима. Могутній торс, руки з рельєфними м'язами випромінювали спокій і силу. Ніколи не згадував про втрату ноги, як би на серці не млолось [2, с. 198].

Наталія Єгоровна. Усі в селі називають Ягоровна перевалило за 50, у селі кличуть дипломаткою, Лице морщинами порорано, шия обвисла, мочки на вухах покрутилися (каже Камінченчиха), у молодості мала повітряну жіночність, ласкавість, ігрову розкутість, товкущість [2, с. 20–21]. Усе життя прожила в убогстві.

Люська – подруга Ягоровни, шестірка (так називають люди, бо за зверхне до Люськи ставлення її чоловік сікався до когось з кулаками) [2, с. 16].

Нюра Камінченчиха подруга молодості Ягоровни, добра (роздає дітям конфети «Подушечки» по празникам та на пом'ятини), напнута косинкою з шповку голубого торжественна жінка в чорному піджаку, з якоюсь медалькою на лацкані, дражнять у селі «зла сабака», через табличку, має дітей, її батьки померли у 33-тньому, вся іздограна через сні, уміє брехати з ентузіазмом [2, с. 17].

Кузьмич, що зветься Миколою, – конюх. Зав. Фермою. Дотошний, людина – черв'як [2, с. 22].

Вікентій Мозговий немає розуму, усе йому не так, усі муляють очі, мастак на вигадки, ніде не робив, батько у двадцятих пристав у приймі, а потім утік. Ванька Танкіст з Германії, родом з Орловщини, приїхав свататись, зіграли весілля з Любкою, на вигляд, вроді нічого, Чорненький, обіцяє бути гарним чоловіком і трактористом [2, с. 33].

Любка – груди випирають з декольтованої блузки, як тісто з мідного тазу [2, с. 33]. Дядько Сідашов – родич із міста [2, с. 40].

Павло Петрович Пудлов – голова колгоспу, родом із Визиралівки. Крапку на його дипломатичній кар'єрі поставила війна. Крупівський метал перекособочив обличчя, відірвав кисть лівої руки. Тепер його називають «підстреленим», або «людиною із покоління підстрелених». Своім каліцтвом голова не сильно переймається. Курить. Вважає комунізм майбутнім для України. Дуже любить Мисливство [2, с. 42–43, 62].

Колчин – любимець парторганізації міста Артемівська. Свідок народження нової, ще ніким небаченої інформації [2, с. 59].

Григорій Нестерович директор, якому Міністерство присвоїло звання «Відмінник народної освіти» Мріяв поїхати в Ленінград, щоб відчути красу [2, с. 59, 67]. Не любив курити, цигарку називав «туберкульозною паличкою» [2, с. 139].

Дядько Костя брат Батька Назара. Живе у Приазов'ї, біля самого Азовського моря. Працює у колгоспі «Карла Маркса». Старий, добре підтопаний, зате молодо виглядає. Звичайний оглядистий керівник, обачливий. Не скупердяй. Має довгі руки – за чим не простягне все дістає. Кум королю – міністрові сват. Дуже любить командувати [2, с. 63–64]. Мова – як сокірою на куски речення у слова порубані. Інколи, в часи його особливого натхнення, вибухала, ніби з часів мамонтових, брутална зверхність [2, с. 910]. Суворий і невблаганий [2, с. 92]. Зроблений із тіста людської маси.

Юна гречанка, її зовнішня краса не вкладається, перевищує поняття досконалого. Чорні, іскристі очі. Після її дитинного образу чулася наївна простота і зваба. Струнка дівчина з розкішною косою та імлістими очима [2, с. 71]. обізнана в державних тасмниціях [2, с. 72]. Тиха, як ягниця, і ніжна, мов голубка. Довірлива, мов пущеня, що ганяється за власним хвостом. Дівчина – пальчики оближеш, створена для безкінечних насолод [2, с. 74].

Аполлінарій – «начальник Назара» [2, с. 72]. «Майстер постійно повторював одне із достоїнств свого характеру «Не люблю диму і тління, люблю вогонь. Краще яскравим світлом засяяти і відразу згоріти, ніж повільно тліти». Він завжди тримав на лиці усмішка, вуса. Мав таких, як і сам, друзів. Відомий бабій в окрузі» [2, с. 74]. «Дуже багато говорить» [2, с. 76]. «Називають спокусником – Дон Хуаном» [2, с. 85]. «Має три жінки. Одну, з якою сьогодні веде дружбу, одну, яку щойно кинув, та продовжує при випадковій зустрічі посилати рукою дружній привіт, одну на приміті, до якої прийде, може вже на тому тижні» [2, с. 87].

Сашко Дорошенко повернувся з Німеччини. Старший товариш Назара [2, с. 76].

Сергій Корнійович – «сусід по вагону (розповідь дядька Кості) інтелігентний, одягнений у сорочку із шафону і таким, як у Сталіна кітелі, тільки синього кольору та стоячим коміром, що туго обгортав шию» [2, с. 79].

Дмитро Пилипенко – «жилавий чоловік, який розмішує цемент з піском. Простий хлопець, як віконна квартира. (на перший погляд). А як придивитись, крива, куточками вуст посмішка, ніби тобі погрожує: «Ти не дивись, що я мирний і податливий, як буде треба, я буду таким, як треба» Жінки називають його «Імпо-52» (імпотент): очима кохас. а носом спускає. Дядько Костя називав Дмитра Митрій. За походженням – грек. Сам не знає звідки він» [2, с. 93].

«Дід Назара дуже старий чоловік, який пережив у селі усіх і у якого руки, ніби вузлами бичови перев'язані, такі, що схожі на коріння клена. Каже, що помирає через те, що його всі забули, що він – відпрацьована частина ракети, якій судиться зникнути в безмежному просторі зірчастого неба. Дід ніколи не приймав ліків. Лікування обмежувалося тим, що клав лопуха на литки і обкутував якимось ганчір'ям [2, с. 138]. «Діда звать Стратій» [2, с. 197]. «Він категорично проти курева, як і всі члени родини Соколівських» [2, с. 197]. Юність у Стратія була «неісходима і люта», такою пристрасною, як прагнення «вбитися у люди».

Шура – попутниця Назара. «Жінка років за тридцять. Дуже худа і красива. Розповідала Назарові про голод 33-ого року. Має виразно-пуккі губи» [2, с. 145–146].

Векла. «Мала дивакувату зовнішність, що зовсім не гармонювала з її ніжним голосом. Заміжня. Дуже некрасива, можна сказати: все при ній, але не на своєму місці оте «все». У характері цієї мадам відсоток відьмарських врод перевалював за дев'яносто. Очі – чорні, з лиховісним вогником. Губи – як труби: широкі й повні. Неначе хтось під носом провів скальпелем, а пінцетом закрутив обидві половинки рани» [2, с. 147–149].

Вітьок Горбенко – «чоловік середнього зросту без особливих зовнішніх прикмет, хіба що виділявся сутулістю. Мав повне підборіддя з ямкою та тонкі губи. І очі, під якими добре утрамбовані мішки над щоками нависають. Очі цього чоловіка відображають його душу, яка прийшла просити милостиню. Сутулість і очі видавали у ньому надмірне почуття страху. Голос його доносився з самої землі, від страху. Знайомий Векли» [2, с. 149]. «У 43-тньому в німця був механіком на тамтешньому маслозаводі. Слідкував за справністю машин» [2, с. 153].

Дівчина Марта. «Назар бачив її образ вище за інших, бачив вражаючо довершену побудову природних форм. У її поставі, пластиці рук, ніг, голови буяла квітучість життя, його повнота. Контури її тіла малювали найпрекрасніші форми самої матінки-природи: єдність духовного і тілесного начала, часу й простору, міра, вселенський її масштаб» [2, с. 168]. «Дівчина з поглядом феї. Театральна і приваблива – з крутими дугоподібними бровами і рухливою мімікою. Має оксамитовий голос і довгі вії» [2, с. 171]. «Народилась вона на Стрітєннє. Має лідерські якості. Мала витончені вигини тіла, які шукають живописці і скульптори, а сірі очі такої сірості, краса яких не передається словами» [2, с. 172]. «Вчиться у городській школі» [2, с. 191].

Бригадир Стукачов. «У минулому бувалий у бувальнях бравий капітан штрафної роти. Ніколи не мав хисту до мистецтва. Був простий, як пляшка засургуленої і шмат ковбаси, що завжди нюхав після висушеного гранчака» [2, с. 185].

Мишко та Кирило – «студенти були охайними та доглянутими молодиками, з парасольками у вигляді тростини, в калосах, що аж вилискуються, натягнутих на хромові чоботи. Юнаки хвастливі або, як кажуть на Визиралівці про таких, – задашливі. Широкоплечі, обидва мають тонкі риси обличчя, доладний візерунок губ, рум'янець на щоках, сухі, загострені вилиці. Хлопці високого зросту, статні, словом з себе показні. Йшли вишколеною ходою, ходою танцювної легкості: ноги трохи згинали в колінах, той і той прямо тримали тулуб, ніби проковтнули аршина. На них довгі, мишачого кольору пальта, мабуть, шиті одним кравцем, сиділи, ніби вліті. У їхній мові відчувалося якесь особливе збудження, сказати б – горіння, цілеспрямованість думки. Їх характери поєднувала поєднувала щира відвертість, несталість, маятникоподібність настрою, який проявляється в емоціях через міміку і тіло рухи» [2, с. 206–207].

Льоша – «чоловік у бушлаті з виколеним тушиною на зворотньому боці лівої кисті написом: «Нет в жизни счастья», на правіці – морський якір. Васька Тузов – пасивний, через це назвали «шестіркою». Олекса Березняк – близький родич Кольки Свиста. Іван – високий, добре піджаристий чоловік (у Визиралівці дотепники так називають тих, у кого через черевну стінку можна прощупати хребет). Йосип – не старий і не молодий, вобщим підтоптаний. У шинелі залізничника чоботах, які носить командний склад Червоної Армії. І в темно-синьому галіфе. Тимур Іванович – не молодий, але веселий і квітучий чоловік».

Ванька Шмаровоз – чоловік років сорока. «Працює різником на Сталінському м'ясокомбінаті» [2, с. 249].

Мафтей Паркулаб – «той сміливець, хто хотів наблизитись до Марти саме у той момент, коли її погляд зупинив Назарові подих. Мав глибоко посажені очі, гострий ніс, розтопирені вуха і ту серйозність, яка прочитувалась у всій його поставі» [2, с. 262]. «Білобрисий, одягнений у піджак захисного кольору ношений-переносений, та все ж увиразнював фігуру визнава-емістю: розвернутими плечима, прогнутою спиною, дугоподібними, колесом грудьми» [2, с. 263]. «Навчався у Стрийській гімназії» [2, с. 281].

Іван Серілович – «хлоп із села, у шкіряній маринарці. З золотими зубами, партквитком, що вдає ніби любить експресові каву і носить ондатрову шапку» [2, с. 273]. «Пилип Овсійович – голова села, слідкує за мовою. Пронира рідкий, у кожну шпаринку влізе» [2, с. 275]. Оксана Халаджа – дівчина, з очима у смужечку.

Отже, у романі Анатолія Федя ім'я виконує різні функції: відіграє роль коментаря до авторської характеристики персонажа; вказує на різні прошарки суспільства; виражає авторську іронію; є мовним знаком міфології чи історії. «Ім'я в художньому тексті, на відміну від реального життя, викликає особливі емоції, набуває конотативного забарвлення, що максімально увиразнює його. Внутрішня форма імені так чи інакше співвідноситься з художнім образом, а етимологія імені перегукується з ним» [3, с. 8].

Література:

1. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 416 с.
2. Федь А. М. В дорозі. Харків: Експрес-книга, 2018. 320 с.
3. Шестопалова Л. Д. Специфіка антропонімів у химерній прозі (на матеріалі творчості В. Дрозда) 2006 року: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". Одеса, 2006. 19 с.
4. URL: [https://revolution.allbest.ru/history/00278119_0.html#text.
5. URL: http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/alferov.pdf.
6. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/07/160510_donbass_migration_ussr_sd.